

УДК: 355. 45

<https://doi.org/10.33099/2304-2745/2024-3-83/76-80>

Герлянд В. М.

(0009-0009-7543-0324)

Шепіцен О. І.

(0000-0001-8884-4010)

Кафедра стратегії національної безпеки та оборони Національного університету оборони України, Київ

Аналіз організації та ведення територіальної оборони країнами – членами НАТО

Резюме. У статті проаналізовано механізми та алгоритми формування системи територіальної оборони деяких провідних європейських країн і країн Північної Америки як складової загальної побудови оборони країни. Особливу увагу приділено порядку формування та функціонування підрозділів територіальної оборони, взаємодії з іншими військовими формуваннями та регіональними органами влади визначених країн.

Ключові слова: територіальна оборона України; збройна агресія; завдання територіальної оборони; сили безпеки і оборони; місцеві органи виконавчої влади; управління територіальною обороною; Сили територіальної оборони.

Постановка проблеми. Побудова армії як інституції незалежної держави є необхідною складовою державотворення. Формування власних Збройних Сил України, починаючи з 1992 року, відбувалось в складних геополітичних, економічних, науково-технічних, інформаційних умовах. Увесь період становлення незалежної України супроводжувався неприкритим тиском на Україну з боку РФ в усіх сферах суспільного життя. Особливо агресивним цей тиск став починаючи з 2000 років, після приходу до влади у РФ агресивно налаштованої команди.

Результатом агресивної політики північного сусіда, стали події 2014 року, а у подальшому повномасштабна військова агресія РФ проти України.

Зазначені події призвели до необхідності створення в Україні, сумісною з відповідними системами країн – членів НАТО, системи інтегрованої оборони. У першу чергу це стосувалося реформування Збройних Сил України, яке полягало у перманентному проведенні оборонних оглядів (оглядів спроможностей) та запровадженні, за їх результатами, перспективної моделі Збройних Сил України, сумісної з відповідними моделями країн – членів НАТО.

На державному рівні було прийнято рішення, що однією із складових інтегрованої системи оборони країни має стати національний спротив, складовою якого є територіальна оборона.

Побудова територіальної оборони має здійснюватися з урахуванням досвіду країн-партнерів, що потребує аналізу її організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах кардинальних змін у безпековому середовищі на європейському континенті політичне керівництво багатьох

країн починає переосмислювати підходи до забезпечення воєнної безпеки держави. Особливо ця проблема турбує ті країни, для яких поняття “російська військова загроза” не є чимось теоретичним і нереальним. Серед зарубіжних експертів у сфері оборони постійно обговорюється, так звана, концепція тотальної оборони. Тим часом, в Україні триває робота щодо розроблення та реалізації Доктрини інтегрованої оборони. Архітектура створення системи інтегрованої оборони, серед інших, передбачає формування ключової політики національного спротиву. Така політика має забезпечити реалізацію комплексних заходів національного спротиву шляхом інтеграції громадських ініціатив стосовно розвитку руху опору, організації територіальної оборони та підготовки населення до участі у захисті держави [1, 2].

В умовах значних ресурсних обмежень щодо забезпечення потреб оборони держави одним із найбільш економічних шляхів підтримання обороноздатності держави зарубіжні військові експерти вважають організацію територіальної оборони.

Проведений огляд іноземних аналітичних публікацій [4–8] щодо досвіду організації територіальної оборони країн – членів НАТО свідчить про комплексний підхід до вирішення питань побудови територіальної оборони країн, який майже завжди починається зі створення нормативно-правової бази.

Досвід країн – членів НАТО в організації та ведення територіальної оборони передусім спирається на виконання завдань територіальної оборони в мирний час, що на жаль Україна не встигла реалізувати на своїй території. Але симбіоз досвіду організації територіальної оборони в

особливий період (на території де ведуться бойові дії) і досвід країн – членів НАТО дає змогу створити унікальну дієву модель територіальної оборони країни, яка б задовольняла потреби як мирного, так і воєнного часу щодо забезпечення обороноздатності держави.

Метою статті є дослідження досвіду побудови системи територіальної оборони у деяких країнах – членах НАТО та формування пропозицій щодо впровадження кращого досвіду у розбудову територіальної оборони нашої країни.

Виклад основного матеріалу. Побудова ефективної системи територіальної оборони в умовах повномасштабного збройного вторгнення Російської Федерації в Україну є надзвичайним завданням сьогодення.

Досвід зарубіжних країн, насамперед країн – членів НАТО, набуває для нашої держави надзвичайної користі в питаннях формування, підготовки, забезпечення та застосування підрозділів територіальної оборони або формувань, які виконують завдання притаманні силам територіальної оборони.

Для аналізу досвіду організації територіальної оборони обрані такі країни, як Республіка Польща [4], Сполучені Штати Америки [5], Федеративна Республіка Німеччина [6], Французька Республіка [7], Королівство Швеція [9], Турецька Республіка, Румунія Фінляндська, Республіка [10], Латвійська Республіка [11].

Результати вивчення досвіду зарубіжних країн дають змогу зробити висновки що в сучасних умовах зарубіжні країни приділяють велику увагу розвитку системи територіальної оборони.

Так, на сьогодні у Республіці Польща та *Федеративній Республіці Німеччина* прийняті та реалізуються концепції розвитку територіальної оборони. Суть цих концепцій полягає у всеохоплюючій обороні та застосуванні військовослужбовців, працюючих неповний робочий день, для підвищення військового потенціалу збройних сил. Велика кількість країн у всьому світі успішно використовують ці ідеї в своїх оборонних системах.

Створивши Сили територіальної оборони, Польща збільшила національну здатність захищати країну від будь-якого нападу потенційного агресора, що відповідає стандартам НАТО по створенню власного оборонного потенціалу країн – членів

Альянсу. Сили стримування збройних сил доповнюють національні можливості стримування, не замінюючи жоден з потенціалів Збройних сил Польщі. Основні завдання Сил територіальної оборони відповідають завданням Збройних сил Польщі, які висвітлені у Стратегії національної оборони, і включають такі складові:

демонстрація спроможностей, щодо недопущення збройної агресії супротивника у рамках Стратегічної оборонної операції;

координація і реалізація заходів по управлінню кризами з іншими підрозділами системи національної безпеки, тобто з агентствами Міністерства внутрішніх справ і Міністерства оборони, в цілях захисту і підтримки місцевих громад;

надання і координація підтримки військовим елементам Північно-Атлантичного альянсу, які розміщуються на території Польщі;

ведення контргібридної і асиметричної війни;

пропаганда в польському суспільстві патріотичних цінностей і виховання [4].

Найбільшого розвитку система територіальної оборони набула у Сполучених Штатах Америки, Німеччині, Королівстві Швеція, Фінляндській Республіці, Французькій Республіці, Турецькій Республіці [10].

До того ж моделі національних сил територіальної оборони суттєво різняться. Навіть назви сил територіальної оборони у зазначених країнах різні, зокрема у Республіці Польща сили територіальної оборони мають назву війська територіальної оборони, у Німеччині – сили територіальних завдань, у Королівстві Швеція та Румунії – сили територіальної оборони, у Фінляндській Республіці – війська місцевої оборони, у Сполучених Штатах Америки та Латвійській Республіці – Національна Гвардія, у Французькій Республіці – Національна жандармерія, у Турецькій Республіці – Жандармерія (за деякими джерелами – жандармські війська).

Для розуміння загальної системи управління силами і засобами, які залучені до виконання завдань територіальної оборони необхідно розглянути до яких силових структур (збройних сил, інших військових формувань та правоохоронних органів) країни вони належать.

Наприклад, у Сполучених Штатах Америки, Канаді, Німеччині, Республіці

Польща, Королівстві Швеція, Фінляндській Республіці, Латвійській Республіці сили, які залучені до виконання завдань територіальної оборони входять до складу національних збройних сил.

У Французькій Республіці та Турецькій Республіці сили територіальної оборони (жандармерія) мають подвійне підпорядкування. У мирний час вони підпорядковуються Міністерству внутрішніх справ, а в особливий період – Міністерству оборони.

Що стосується переліку завдань територіальної оборони та функціонального призначення, то в вище зазначених країнах також є розбіжності. У цілому, за призначенням та завданнями сили територіальної оборони зарубіжних країн, що розглядаються, можна умовно поділити на дві основні групи:

перша група – сили територіальної оборони, основне завдання яких полягає в обороні території та підтримці дій союзницьких військ у межах державних кордонів. Це Сполучені Штати Америки, Федеративна Республіка Німеччина, Французька Республіка;

друга група – сили територіальної оборони, основне завдання яких полягає, здебільшого, у підтримці та забезпеченні бойових дій збройних сил і сприянні військам у виконанні завдань та звільнення їх від виконання неприцільних завдань. Це запроваджено у Королівстві Швеція, Фінляндській Республіці, Республіці Польща, Латвійській Республіці, Румунії.

У таких країнах, як Сполучені Штати Америки та Федеративна Республіка Німеччина, передбачено, що сили територіальної оборони можуть виконувати окремі бойові завдання разом із збройними силами.

У Республіці Польща, Королівстві Швеція, Фінляндській Республіці, Французькій Республіці, Латвійській Республіці, Румунії на сили територіальної оборони покладені завдання щодо забезпечення розгортання військ, посилення охорони державного кордону, боротьби з десантами, диверсійними силами противника та незаконними збройними формуваннями, охорони і оборони важливих державних та військових об'єктів і комунікацій.

У Фінляндській Республіці, Королівстві Швеція, Латвійській Республіці додатково на сили територіальної оборони покладено завдання щодо ведення партизанських,

диверсійних дій на окупованій противником території.

Крім того, у Сполучених Штатах Америки, Канаді, Французькій Республіці та Турецькій Республіці силами територіальної оборони виконуються завдання в мирний час, а саме, запобігання та ліквідація наслідків природних та техногенних катастроф, забезпечення безпеки та громадського порядку на території держави, ліквідація масових заворушень та безпорядків, охорона державних об'єктів.

Безпосереднє керівництво силами територіальної оборони у Сполучених Штатах Америки, Канаді, Республіці Польща, Федеративній Республіці Німеччина, Турецькій Республіці (в особливий період), Французькій Республіці (в особливий період) покладається на міністерство оборони. В свою чергу у Румунії цю функцію виконує генеральний штаб збройних сил. У Латвійській Республіці безпосереднє керівництво силами територіальної оборони здійснює об'єднаний штаб збройних сил. У Фінляндській Республіці керівництво силами територіальної оборони здійснюється командуванням, штабом сухопутних військ.

У залежності від території, на якій передбачено виконання завдань силами територіальної оборони, а також від умов та часу їх виконання нормативно-правова база країн – членів Північно-Атлантичного альянсу визначає різні варіанти застосування сил територіальної оборони, зокрема, національна гвардія Сполучених Штатів Америки та сили територіальних завдань Німеччини можуть виконувати завдання на території своєї держави, а також передбачається їх залучення до виконання завдань поза її межами. Сили територіальної оборони інших зарубіжних країн у мирний час виконують завдання на території своєї держави і лише у особливий період можуть залучатися до виконання завдань поза межами своєї країни.

До того ж слід зауважити, що побудова територіальної оборони у зарубіжних країнах, що розглянуті, реалізована за адміністративно-територіальним принципом.

Комплектування сил територіальної оборони здійснюється, зазвичай, за змішаним принципом:

за призовом, контрактна служба на постійній основі, служба в резерві – у Німеччині, Сполучених Штатах Америки та Турецькій Республіці;

за змішаним принципом – контрактна служба на постійній основі, служба в резерві –

у Канаді та Румунії:

тільки служба в резерві – у Королівстві Швеція, Фінляндській Республіці, Республіці Польща.

Підготовка резервістів здійснюється у Республіці Польща протягом одного дня на тиждень, двох днів на місяць та 14 або 30 днів один раз на рік, у Канаді – у вихідні дні та упродовж одного-двох тижнів декілька разів на рік, у Сполучених Штатах Америки – у вихідні дні (48 годин на рік), протягом двох тижнів один раз на рік, а також одного-двох тижнів на рік – участь у навчаннях разом із регулярними військами.

Основу сил територіальної оборони складають добровольці, що знаходяться в резерві.

Порядок забезпечення сил територіальної оборони. У Канаді, Турецькій Республіці, Фінляндській Республіці та Французькій Республіці сили територіальної оборони забезпечуються за рахунок коштів, призначених органам управління, у підпорядкуванні яких вони знаходяться.

У Сполучених Штатах Америки та Республіці Польща сили територіальної оборони забезпечуються за рахунок органів управління, у підпорядкуванні яких вони знаходяться, а також місцевих органів влади – урядів штатів, органів місцевого самоврядування, приватних компаній.

Також підходи до організації територіальної оборони у зарубіжних країнах світу дещо різняться. Разом з тим, є низка принципово схожих позицій, зокрема війська (сили) територіальної оборони, національна гвардія, жандармерія, зазвичай, входять до складу національних збройних сил, міністерства оборони або передаються у безпосереднє підпорядкування збройним силам в особливий період.

У більшості країн безпосереднє керівництво територіальною обороною покладено на органи військового управління збройних сил або на міністерство оборони. До основних завдань територіальної оборони, які притаманні переважній більшості зарубіжних країн, можна віднести:

захист території країни, виконання окремих бойових завдань спільно із бойовими з'єднаннями та частинами збройних сил;

забезпечення мобілізаційного і оперативного розгортання військ;

посилення охорони та захист державного кордону;

боротьбу з десантами, диверсійними силами противника та незаконними

збройними формуваннями;

охорону і оборону важливих державних та військових об'єктів і комунікацій;

охорону громадського порядку та забезпечення громадської безпеки;

виконання заходів спеціальних правових режимів.

Завдання територіальної оборони в основному виконуються на території своєї держави, а за умов введення в державі відповідного правового режиму можуть виконуватися і поза межами своєї країни, де ведуться бойові дії.

Таким чином, досвід провідних країн – членів НАТО в організації та веденні територіальної оборони дає більш широкий спектр розуміння про напрям руху та ресурси, які необхідно задіяти державі для створення ефективної системи територіальної оборони України.

Висновки. Для впровадження передового досвіду, що застосовується в країнах – членах НАТО щодо побудови національного спротиву (територіальної оборони), та для забезпечення інтеграції України до безпекових євроатлантичних структур пропонується, перш за все, удосконалити нормативно-правову базу, що визначає функціонування складових національного спротиву. Зокрема пропонується сформулювати перелік змін до Закону України “Про основи національного спротиву” в частині удосконалення:

процедур планування та організації ведення територіальної оборони в мирний час та особливий період з урахуванням викликів сьогодення, пов'язаних з військовою агресією Російської Федерації проти України;

системи управління територіальною обороною, питань організації взаємодії військової, цивільної та військово-цивільної складовою територіальної оборони.

Організація взаємодії органів військового управління Збройних Сил України з органами управління інших складових сил оборони та сил безпеки з силами територіальної оборони також потребує удосконалення шляхом внесення відповідних змін до законів України “Про національну безпеку України”, “Про Збройні Сили України”, “Про оборону України”, “Про правовий режим воєнного стану”.

Перспективи подальших досліджень. Побудова ефективної системи організації планування та ведення територіальної оборони на підставі досвіду порівняно невеликого періоду існування незалежної

України займе досить великий термін і потребуватиме істотного фінансування. Враховуючи те, що північні сусідні держави не збираються в найближчому майбутньому дотримуватись основних принципів міжнародного публічного права [12] часу на експерименти з обороноздатністю у України немає. Вивчення та запровадження досвіду ведення територіальної оборони інших країн – членів НАТО дасть змогу в найкоротші терміни реалізувати основні принципи міжнародного публічного права територіальної цілісності держави та непорушності державного кордону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 12.12.2024).
2. Доктрина територіальної оборони : затв. наказом Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України від 04.01.2022 р. № 1. URL: <https://ucz.kr-admin.gov.ua/userfiles/downloads/media2022.pdf> (дата звернення: 12.12.2024).
3. Territorial Defence Forces URL: <https://www.gov.pl/web/national-defence/territorial-defence-forces/> (дата звернення: 13.01.2025).
4. Fornúsek M., Bartoszewicz M. G. Modern Army for Modern Times or Private Paramilitary? Polish Territorial Defense Force as a Benchmark Case in Conflict Evolution. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17419166.2023.2220108#abstract/> (дата звернення: 18.11.2024).
5. State defense force. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/State_defense_force/ (дата звернення: 13.12.2024).
6. Weißbuch zur Sicherheitspolitik Deutschlands und zur Zukunft der Bundeswehr. URL: [https://www.bmvg.de/resource/blob/5261486/015be272f8c0098f1537a491676bfc31/weissbuch-2016-data.pdf/](https://www.bmvg.de/resource/blob/5261486/015be272f8c0098f1537a491676bfc31/weissbuch-2016-data.pdf) (дата звернення: 10.12.2024).
7. Заросило В. Жандармерія Франції: виникнення, сучасний стан та форми і методи діяльності // Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки, 2022. № 1.С. 12–18.
8. Війська територіальної оборони Польщі (POL TDF) URL: <https://www.thekcis.org/publications/insights/insight-28> (дата звернення: 10.12.2024).
9. “HEMVÄRNET” – НАРОДНЕ ОПОЛЧЕННЯ ШВЕЦІЇ. URL: <https://opk.com.ua/hemvarnet-narodne-opolчення-shveції/> (дата звернення: 15.11.2024).
10. Досвід зарубіжних країн у застосуванні механізмів державного регулювання територіальної оборони. URL: <https://grani-print.dp.ua/index.php/dridu/article/download/300/232/> (дата звернення: 15.11.2024).
11. “Вартові землі” на захисті Латвії. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/01/11/vartovi-zemli-na-zahysti-latviyi/> (дата звернення: 14.11.2024).
12. Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі від 01.08.1975 р. URL: https://zakon.cc/law/document/read/994_055 (дата звернення: 10.12.2024).

Стаття надійшла до редакційної колегії 18.12.2024

Analysis of the organization and conduct of territorial defense by countries that are part of the NATO military-political alliance

Annotation

The article analyzes the mechanisms and algorithms for the formation of the territorial defense system of some leading European and North American countries as a component of the overall defense of the country. To analyze the experience of organizing territorial defense, the author selected such countries as the United States of America, the Federal Republic of Germany, the French Republic, Turkey, Poland, the Kingdom of Sweden, Finland, Latvia, and Romania. Even the names of the territorial defense forces in these countries are different. The construction of territorial defense in the foreign countries under consideration is based on the administrative-territorial principle. The basis of the territorial defense forces is made up of volunteers in the reserve. The manning of territorial defense forces is usually carried out on a mixed basis. The author analyzes the procedure for supplying the territorial defense forces.

Particular attention is paid to the analysis of the regulatory framework of these countries, which is the basis for building national resistance (territorial defense), the procedure for the formation and functioning of territorial defense units, and interaction with other military formations and regional authorities of these countries.

In order to implement the best practices used in the member countries of the North Atlantic Alliance, it is proposed to formulate a list of amendments to the Law of Ukraine “On the Principles of National Resistance” in terms of improving: procedures for planning and organizing the conduct of territorial defense in peacetime and a special period; the territorial defense management system; issues of organizing the interaction of military, civilian and military-civilian components of territorial defense.

Keywords: territorial defense of Ukraine; armed aggression; tasks of territorial defense; security and defense forces; local executive bodies; territorial defense management; Territorial Defense Forces.